

nemzetiségek megmozdulásaitól való félelem váltott ki Keményből.

A szemléri magatartás hiánytalanul mutatkozik meg a későbbi, felszabadulás után írt, kortárs költők műveiről szóló kritikákban. A mércét a szocialista közötség iránt elkötelezett költő állítja fel — nemcsak magával, költőtársaival szemben is. Igaz, a morális követelményt néha mereven értelmezi, s a kritikai gyakorlatban ez néha bizonyos sematizmust eredményez. (Márki Zoltán első könyve.)

A követelmény azonban jogos, különösen Szemlér Ferenc részéről, aki — s erre *A költészet értelme* című kötete bizonyíték — kiállta a próbát.

Suhai Pál

Diószegi András: Gábor Andor. Bp. 1966. Gondolat K. 186 l. (Irodalomtörténeti Kis-
könyvtár. — Magyar írók, 2.)

Irodalomtörténetírásunk korábbi századai többé-kevésbé lezárt egységek, de sem szocialista irodalmunk, sem annak gyökerei alapos és részletes vizsgálat alá még nem kerültek. A kiemelkedő „magányosok” mellett (Ady, József Attila) a líra, epika és dráma irodalmi „szociográfiái” kellene ehhez a vizsgálathoz, mert az irodalom fejlődése Magyarországon 1919 után kerülbe tört, s a törest az itthonmaradt polgári irodalom sem heverte ki. Az emigrációban viszont — ha nehezebb körülményekben is — elkezdődött az új alapozású szocialista irodalom megteremtéséért folyó harc.

Gábor Andor, „Amikor kigúnyolta, megbélyegezte, pellengérré állította a köpönyөгforgató lakájírókat, egy új írótipusért és új irodalomért indított harcot.” (Illés Béla) Diószegi kismonográfiája bebizonyítja, hogy ez a harc volt egyik gyökere szocialista irodalmunk fejlődésének, s ez az erős, eleven gyökér Gábor Andornak ma már klasszikussá vált életműve. A bécsi, berlini és moszkvai évek lettek a lankadatlan erőfeszítés mérőföldkövei. Bár nem egyedül járta ezt az utat, róla el lehet mondani, hogy messzebbre és mélyebbre látott harcostársainál a történelmi fejlődés megítélésében. 1932-ben megfogalmazta a távlatot, ami azóta történelem lett: „...S aki buta magyar, ma Horthyval magyarkodik,

az harminc év múlva velem lesz büszke...”
(Válasz egy levélre. Közli Illés László; ItK 1962. 371.)

Szatirikus pamfletjei, riportjai, novellái, karcolatai, versei, regényei, irodalmi tanulmányai és műfordításai várnak kritikai kiadásra. Az életmű mélysége és nagysága csak ezután tárulhat fel egészen. Emellett eddig alig

ismert adatokkal azt is szemlélteti Diószegi, hogyan jutott el Gábor Andor a polgári radikalizmus alapjáról a kommunista harcossáig. A döntő fordulat 1919. augusztus 16-án következett be, amikor letartóztatták.

A megalkuvás szelleme nem élhetett abban az emberben, akit a cselekvés erkölcsi kényszere juttatott el végül is a harcossá kommunista szemléletig. Az itthonmaradás viszont csak megalkuvást jelenthetett volna. Ez a felismerés lett alapja és indítéka az emigrációnak is.

Végeredményben elmondhatjuk, hogy Diószegi András könyve hasznos figyelemfelhívó írás. Nemcsak „hézagpótló” szerepet tölt be, hanem emlékeztet az irodalomtörténetírás súlyos adósságaira is.

Tóth János

Osváth Béla: Türelmetlen dramaturgia. Tanulmányok. Bp. 1965. Szépirodalmi K. 376 l.

Dramairodalmunk alapos, mélyreható és a tartósság igényére számottartó marxista értékelése szempontjából örvendetes és szívesen látott minden olyan írás, ami bizonyos részletkérdésekben ellentmondásos vélemények tisztázásához közelebb visz minket.

A fiatalon elhunyt Osváthban alapos felkészültségű és sokoldalú színházi szakértőt veszítettünk el, aki egyaránt jártas volt drámaelméleti kérdésekben, a magyar és a világ dráma- és színház történetében. Mélyreható és széles körű ismeretein alapuló meggyőződését szenvedélyes hévvel fejtegette. Élete utolsó napjaiban megjelent humusnak tekinthető kötete megérdemli, hogy ne kerdőzzük el azt, amiben esetleg nem értünk egyet vele.

Osváth Béla tanulmánykötete, bár szerzőjének különböző időpontban, különböző témáról megjelent írásait tartalmazza, mégis egységes, szerves egésznek mondható. Azzá avatja elsősorban Leninnek a két kultúra elméletéről szóló tanulmánya, amit Osváth a XX. századi magyar drámára alkalmaz.

Szerencsés találat a kötet címe. Osváth drámaelméleti és drámatörténeti, valamint színházesztétikai írásait valóban egyfajta türelmetlenség jellemzi. A szerző türelmetlensége részben erénye, de túlzásaiban egyben gyengéje is ezeknek az írásoknak. A szerző erénye az, hogy élesen, világosan, határozottan látja, mi a haladó, ma is felhasználható a XX. századi magyar drámairodalom örökségéből és mi az amit el kell vetni. Gyengéje viszont az, hogy szenvedélyes türelmetlenségben csak fehéren-feketén lát, az árnyalatok, az átmenetek nem igen léteznek a számára és így sajnos itt-ott a személyi kultusz sematikus látásmódjának veszélyei kísérté-

nek a kötetben. Mindenki igazat kell, hogy adjon Osváthnak abban, hogy Molnár Ferenc, Herczeg Ferenc és Zilahy Lajos drámái, különösen tartalmi szempontból nem a magyar szocialista realista dráma példaképei. Osváth éles elutasítására szükség lehetett, hiszen a mai magyar színpadot esetleg eluralkító Molnár-renezánsz például valóban felesleges, az írók egész életművének a felmérésében azonban egy kissé árnyaltabb is lehetett volna. Ebből a szempontból példamutatóan differenciáltabb Hegedűs Géza és Kőnya Judit értékelése: *A magyar dráma útja* című kötetükben, vagy Szabolcsi Miklós jellemzése a *Kis magyar irodalomtörténet*ben.

Bár valószínű, hogy a szerzőnek nem volt szándékában a teljesség igényével fellépni, a fejezet cím alapján mégis hiányérzetet kelt a haladónak számító XX. századi magyar drámaírók felsorolása. A mi igazi XX. századi örökségünk drámaíróinak mi is azokat valljuk, akiket Osváth, de a teljesség igényéből nézve XX. századi drámairodalmunkat méltán hiányolhatunk néhány olyan drámaírót, akik bár nem tartoznak igazi örökségünk élvonalába, de néhány művükkel, életük és pályájuk egy bizonyos időszakában több-kevesebb eszmei tisztázottsággal és művészi erővel mégis csak helyt kell hogy kapjanak XX. századi irodalmunkban. Gondolunk itt elsősorban Földes Imre, Bíró Lajos, Lengyel Menyhért, Fényes Samu és Thury Zoltán néhány drámájára.

Negatívuma ennek a fehéren-feketén látó szemléletnek az is, hogy nem tud vagy nem akar mit kezdeni az olyan drámaíróval, mint Heltai Jenő. Pedig a XX. század magyar drámaírói közül nem lehet kirekeszteni. *A néma levente* kórának elüzletiesedett színpadi termékeivel szemben költőségével, a fokozódó fasizmussal szemben pedig a szebb élet utáni vágy jelképével hatott. A felszabadulás után írt mesejátékaival pedig XX. századi drámairodalmunknak egy kissé elhanyagolt területét emelte művészi szintre.

Sokoldalúan és alaposan elemzi viszont Osváth Németh László drámáit, felfedezőleg hat a magyar avantgárd színház olyan művelőinek a felidézése, mint Mácza János és Lékai János.

Rokonszenves az a harcos szenvedélye, amellyel az új magyar drámák bemutatása mellett száll síkra. Világosan látja, mi a magyar színházak feladata a külföldi drámákkal szemben: bemutatni azt, ami valóban érték, de az igényteleneget elutasítani. Bátorban színpadot adni a mai cseh és lengyel dráma új kezdeményezéseinek.

Tulajdonképpen akármiről ír Osváth, akár régi, akár új magyar drámákról, akár új, vagy régi színjátszói stílusról, rendezésről, díszletről, mindig sok igazság van abban amit mond. Nagy anyagismerettel, logikusan

építi fel elgondolásait, de a kötet címének szellemében egy kicsit mindig türelmetlenül, egyoldalúan.

Vegyük példának néhány gondolatát a korszerű színházról. Kétségtelenül minden korszak teljes joggal arra törekedett, hogy kialakítsa a maga formanyelvét. Így volt ez a múltban, így van ez ma is. De ez a korszerűség mégis elsősorban tartalmi és csak másodsorban formai. Azonkívül számtalan művészi példa mutatja azt, hogy az új tartalmat régi formában is lehetett és lehet hatásosan ábrázolni és viszont az új forma nem mindig jelent egyben hatásos művészi szintet. Az új, korszerű formával kapcsolatban beszél a narrátorról, ami tulajdonképpen nem is új, ezt ő is látja, az epikus színházról, arról, hogy a dráma az értelemhez szóljon, Brechtől és az emocionális dráma és színjátszói stílussal szemben Diderot elvéről, Pirandellóról és a görögökről, a naturalizmussal szemben a lényegre törő, intellektuális feszülésű játékról. Kétségtelen, hogy a mai közönség az értelmi hatások iránt fogékonyabb és igényesebb, de a lelki élet egységét alkot, amelyben az értelem mellett az érzelemnek és az akaratnak is szerepet kell játszania. A narrátor szerepeltetése bizonyos témák feldolgozásához hasznos lehet, de nem kell azt hinni, hogy csak az a modern dráma, amelyben narrátor van.

Osváth tanulmánykötetét azzal a fájó érzéssel tesszük le, nagy kár, hogy nem vitatkozhatunk vele tovább. Csonkán maradt életműve így is még sokáig gondolatokat ébreszt és vitára serkent.

Kálmán László

A Newyorktól a Hungáriáig. Szerkesztette: Konrádné Gálos Magda. Bp. 1965. Minerva K. 283 l.

A híres, sőt legendás kávéházról — ahol egykor Kiss József, Gárdonyi, Ambrus, Heltai, Bródy, Molnár Ferenc, Ady, Osvát, Somlyó Zoltán, Móricz, Krúdy és irodalmunk oly sok más jelentős alakja pihent meg, beszélgetett, vitatkozott, tréfálkozott és nem utolsósorban: *alkotott* — szól ez a szép nyomdai kiállítású, bőségesen illusztrált kötet.

Az emlékkönyv első része *A régi Newyork élete* címet viseli; itt Krúdy, Kosztolányi Dezső, Kosztolányiné, Szép Ernő, Karinthy Frigyes és mások visszaemlékezéseit és költeményeit találjuk. Kár, hogy ezek az írások (Tersánszkyé, Simándi Béláé és még egy-kettő kivételével) *utánközlések*, — több közülük kiváltképpen közismert szöveg (részletek Krúdy-kötetéből, Kosztolányi *Esti Kornéljából*, Karinthy *Igy irtok ti-jéből*,